

Käsitsi tehtud heaolu

Helen Kästik

TÜ Viljandi kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonna töötajad ja tudengid osalesid rahvusvahelises projektis, mille eesmärk oli laiendada käsitöö- ja kunstimeistrite erialaoskusi, et tõhustada nende koostööd eakate hoolekandesüsteemiga. Euroopa Liidu rahastatav Erasmus Plusi projekt „Käsitsi tehtud heaolu – ühesõpe käsitöö ja hoolekande ühendamiseks“ (*Handmade Wellbeing – Collaborative learning in craft and welfare interfaces*) kestis 2015. aasta septembrist 2017. aasta augustini.

Eakate hoolekandeesutused seisavad lähitulevikus silmitsi aina suureneva ja teadlikuma klientide põlvkonnaga. Nad väärtustavad senisest enam loovat ja aktiivset ajaveetmist, leppimata pelgalt olmelise ja meditsiinilise hoolitusega. See sektor töötab käsitöölisele ja kunstnikele uut avarat tööpõldu, kuid eeldab ka eriettevalmistust ning teadmisi, mis praegu jäävad väljaspoole õppekavade raame. Kui käsitöeline soovib end niisuguseks tööks ette valmistada, tuleb tal abi otsida teadmistest, mis on pihustunud mitme eriala vahel (nagu täiskasvanupedagoogika, sotsiaaltöö, füsioteraapia, kunstiteraapia jt). Ent iga distsipliin esitab oma kitsamat vaatenurka ja räägib omas keeles. Iseseisev süvenemine katse-eksituse meetodil nõuab käsitöoliselt tarbetult palju aega ning ka sel juhul pole garanteeritud, et kõik asjakohased nõuanded üles leitakse.

Projekt „Käsitsi tehtud heaolu“ aitas niisugust lünka täita. Kokku said nelja maa kunstnikud ja käsitöölised. Projekti koordineeris Helsingi Ülikooli õpetajakoolituse osakond. Partneritena osalesid lisaks Viljandi rahvusliku käsitöö osakonnale veel Austrias Grazis resideeruv sotsiaalsetele projektidele keskendunud kunstirühmitus UniT Kunstlabor ning Ühendkuningriikide MTÜ Superact. Kohapeal koolitati oma kunstnikke ja käsitöölisi, et valmistada neid ette tööks eakate hoolekandeesutustes. Kõik välispartnerid kohtusid pikematel treeningnädalatel, mida korraldati järgemööda igas riigis. Üksteise külastamine oli oluline selleks, et mõista sügavuti teiste lähenemismurki. Rahvusvaheliste koolitusnädalate jooksul aset leidnud diskussioonides selgines ka käsiraamatu ideestik ning struktuur. Projekti eesmärk oligi jagada üksteisega oma parimaid kogemusi, et neist üheskoos õppida. Lõpptulemusena valmis haridusteaduslik juhend- ja õppematerjal, millest saavad ühtviisi kasu



Foto 1. Töötubades said eakad järele proovida tuttavaid käsitöövõtteid ja katsetada uusi tehnikaid. Kangatrüki töötuba Viljandi päevakeskuses. *Foto projekti arhiivist.*

nii eakatega töötavad käsitöölised kui hoolekandeesutused. Lisaks korraldati igas riigis laiemale publikule avatud teavituspäev ning näitus.

Kahel osalenud partneril – Austrial ning Inglismaal – on ses vallas aastatepikkused kogemused ning töö käigus on välja arendatud oma metodoloogia ning ideoloogia. Soome ja Eesti esindasid heade käeliste oskustega praktika-kogukondi, kuid meie meistritel nappis varasemaid kokkupuuteid vanema-ealiste sihtrühmaga. Kogenud partnerite pealt õppides kujundasid rahvusliku käsitöö osakonna töötajad ja üliõpilased välja oma tööstiili, mis sobib just meie eakatele ning siinsetele asutustele. Arvesse tuli võtta meie ajaloolist konteksti: millist rolli on käsitöö mänginud praeguste eakate elus ning millist käsitööd on peetud ilusaks või vajalikuks.

Projekti praktilise töö faasis viidi igas riigis eakatega läbi kunstilisi ja käelisi tegevusi. Selliste töötubade suunitlus ja teemad katsid laia spektri: populaarsed olid mitmesugused käsitöö ja meisterdamise töötoad, aga ette võeti ka näiteks nüüdiskunsti ja esituskunsti projekte. Iga partner rikastas projekti oma eripärase lähenemisnurgaga. Parimate kogemuste jagamine oli tulemuslik ja väga intrigeeriv õppemeetod.

Eesti töötoad toimusid 2016. aasta septembrist detsembrini kaht tüüpi hoolekandeesutustes. Me oleme lahke vastuvõtu ja abi eest südamest tänulikud Viljandi päevakeskusele, Tartu Kalda päevakeskusele ning hooldekodule Viiratsis (Viljandimaa Hoolekandekeskus SA) ja Nõos (SA Nõo Hooldekodu). Töötubasid juhendasid osakonna õppejõud Kersti Rattus ja Eilve Manglus ning üliõpilased Indrek Ikkonen ja Elen Tammet. Läbiviidud tegevused olid eri raskusastmega: eakad said katsetada kangatrüki tehnikaid, punseldamist, südamepaelte punumist ning rinnamärkide valmistamist.

Vahekokkuvõttena ning kohaliku publiku teavitamiseks korraldasime 8. veebruaril 2017 Viljandis Sakala keskuses avatud konverentsi, mis tutvustas projekti tulemusi. Oma praktilisi kogemusi jagasid projektis osalenud nelja riigi töörühmad. Kutsutud külalisesinejad Reeli Sirotkina (TÜ sotsiaaltöö õppetoolist) ning Kadri Medijainen (TÜ spordibioloogia osakonna füsioteraapia spetsialist) juhtisid tähelepanu olulistele punktidele, mida peab arvestama eakatega kunstitegevusi läbi viies. Teavituspäevale olid osalema kutsutud nii kunstiharidust pakkuvate asutuste kui vanuritega töötavate hoolekandeesutuste esindajad, et tekiks foorum üksteise mõistmiseks, kontaktide sõlmimiseks ja võimalikuks koostööks. Päeva lõpetas rühmaarutelu ning näituse avamine.

Näitusel eksponeeriti Eesti eakate valmistatud esemeid. Väljapanek kujutas endast avatud töökoda: külalised said käed külge lüüa ning kohapeal läbi proovida samu tehnikaid, mida meie töörühm eakatele pakkus. Loodetavasti inspireeris see küllakutsutud hoolekandeesutuste töötajaid oma käelise tegevuse programme mitmekesistama. Näitus oli Viljandi Sakala keskuses avatud 9. veebruarist 9. märtsini 2017.

Kuidas töötada eakatega?

Läbi terve projekti varuti aega kogemuste võrdlemiseks ja reflekteerimiseks. Valminud käsiraamat laseb kõlada kunstniku häälel: oma muljeid vahendatakse kogemuspõhise rõhuasetusega. Niisugune reflekteeriv meetod pakub teistele kunstnikele kompaktse viisi, kuidas end selliseks tööks praktiliselt ja vaimselt ette valmistada. Ühelt poolt õpetatakse käsiraamatus samm-sammult töötuba planeerima ning läbi viima, teiselt poolt pööratakse erilist tähelepanu sellele, kuidas suhestuda selle elukogenud, kuid paljude noorte jaoks kauge sihtrühmaga: kuidas saada teadlikuks oma eelhäälestusest ja võib-olla stereotüüpidestki.

Lisaks professionaalsele arengule tähendab sihtrühma laiendamine ka kunstniku isiklikku kasvamist. Lääne kultuuriruumis ei ole vanadus neutraalne teema. Sellest mõeldakse sageli mitte kui elukogemuse suurenemisest, vaid kui inimese võimete ja tervise järkjärgulisest kadumisest. Inglise keeles



Foto 2. Rinnamärgi valmistamise töötuba Viiratsis. Foto projekti arhiivist.

viitab mõiste *ageism* suhtumistele, kuidas me tajume eakaid ning milliseid vanusel põhinevaid (sealhulgas üleolevaid) arvamusi ja hinnanguid kanname. Seega tähendab eakatega töötamine kontakti astumist ka iseenese vananemisega.

Töö eakatega erineb mitmes aspektis tavalisest õppetöö läbiviimisest. Eelkõige erineb töö eesmärk: see pole tingimata uute teadmiste või oskuste vahendamine, vaid meelelahutuse ja ajaviite pakkumine. Siiski võib ka uute tehnikate omandamine olla jõustav kogemus – mitte keegi ei ole liiga vana, et õppida midagi uut. Töötoa eesmärk tuleb paika panna koos sihtrühmaga. Vältida tuleb selliseid tegevusi või kunstiprojekte, mis ajavad osalisi segadusse või mida ei mõisteta. Kuigi mängulisus ja fantaasia loovad kahtlemata väga mõnusa õhkkonna, seostuvad hea käsitööga paljudele eakatele eelkõige korrektne teostus, tööde sooline jagunemine ning praktiline väljund. Eesti kontekstis tähendas see seda, et töötoa lõpuks püüdsime valmis saada konkreetse eseme: eelistati mitte vaid omandada uut oskust, vaid võtta kaasa ka „diplom“ selle tõendamiseks.

Ehkki eakad ei ole homogeenne grupp ning nende võimeid ei tohi ette alahinnata, peab käsitööline end siiski kurssi viima ealiste muustritega. See tagab, et töötamise käigus on hõlbus valida sobiv tempo, kõnelemise maneerid, töö käigu esitus ja töö detailsuse aste. Kõige olulisem märksõna on paindlikkus – eakate sihtrühm võib olla väga erinevate ootuste ning suutlikkusega, seega on

eduka töötoa võti võime kohapealsetele tingimustele reageerida. Ehkki kõigiks ootamatusteks ei ole kunagi võimalik valmistuda, annab vaimne positioneerimine eelise rühma vajaduste kiirel mõistmisel.

Saime projekti jooksul korduvalt kinnitust, kui oluline roll on käelistel tegevustel eakate heaolule. Levinud stereotüübi järgi seostatakse eakate heaolu ja elujõudu füüsilise tervisega, alahinnates selle juures loominguiliste tegevuste tähtsust. Käeline tegevus ei paku pelgalt mängulusti ja eneseväljendust, vaid sel on teaduslikult tõestatud mõju inimese füüsilisele heaolule. Näiteks toetavad korduvad liigutusmustrid inimese lihasstimulatsiooni. Muidugi aitavad loominguilised ühistegevused vähendada sotsiaalset isolatsiooni. Oma käega loodud esemed teevad nähtavaks eakate teadmised ja oskused. See on oluline, sest kõikjal partnerriikides kurtsid hooldekodude eakad üksinduse ning unustatuse üle. Oma ümbruse korrastamine ja kaunistamine aitas luua kodutunnet ning lõi võimaluse hooldekodude füüsilise ruumi tagasihõlvamiseks ja individualiseerimiseks.

Projekt „Käsitsi tehtud heaolu“ tõi kokku entusiastliku rahvusvahelise töörühma. Võrdlev vaade ning praktilisest tööst lähtumine osutusidki haridusmudeli suurimaks plussiks: rahvusvahelisest kogemusest tulenev üldistusjõud teeb käsiraamatu kasutatavaks laiale sihtrühmale. Projekti tulemuste, eri riikide konteksti ning kogemuste kohta saab lähemalt lugeda projekti kodulehel aadressil <http://craftwellbeing.eu>. Sealtsamast leiab ka viite käsiraamatule, mis on kõigile huvilistele tasuta ligipääsetav.



Foto 3. Projekti rahvusvaheline töörühm Soomes. Foto projekti arhiivist.



Helen Kästik. Foto autori erakogust.

Helen Kästik (s 1981) omandas magistrikraadi Tartu Ülikoolis folkloristika erialal (2010, *cum laude*), jätkates doktoriõpinguid sealsamas. Tema uurimistöö keskendub tänapäeva rahvamuusika ja pärandiprotsesside analüüsile ning teadmuse loome, ülekande ja representatsiooni temaatikale. Ta on varem töötanud Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluule arhiivis, juhtinud Tartu Ülikoolis mitmeid projekte ning lugenud kursusi kultuuriteooriatest ja kultuuri uurimise meetoditest. Praegu koordineerib ta rahvusliku käsitöö osakonna välissuhteid ning toimetab ajakirju *Studia Vernacula* (TÜ VKA) ning *Journal of Ethnology and Folkloristics* (TÜ, ERA, ERM).

Handmade Wellbeing

Abstract

The staff members and students of the Estonian Native Crafts Department at the University of Tartu Viljandi Culture Academy participated in an international project that aimed at expanding the competences of arts and crafts professionals with the aim of seeking more effective co-operation with the welfare system for elderly people. This Erasmus Plus project 'Handmade Wellbeing – Collaborative Learning in Craft and Welfare Interfaces' was funded by the European Union and ran from September 2015 to August 2017.

Welfare institutions for the elderly will soon be faced by an ever-increasing and more informed generation of customers who will place a greater value on creative and active leisure activities, and who will not be content with domestic and medical care alone. This sphere is a promising new field of work for craftsmen and artists, but also one which requires special training.

The project was carried out by the University of Helsinki in Finland (the leading partner), the Estonian Native Crafts Department at the University of Tartu Viljandi Culture Academy, UniT Kunstlabor (an art group from Austria), and the UK-based non-profit organisation, Superact. All the participants trained arts and crafts professionals in order to prepare them for working with elderly people at welfare institutions. The co-operation partners were also invited to participate in week-long training sessions organised by each country. These visits helped in coming to understand different local approaches more fully. The discussions that took place during the international training weeks also determined the conceptualisation and structure of the handbook. In fact, the aim of the project was to exchange valuable experiences in order to learn from them. The end result is a manual and study aid that belongs to the field of education science and is useful for both the craftsmen who work with elderly people and also for welfare institutions. Each country also hosted a seminar and an exhibition which were open to the general public.

During the practical phase of the project, each country organised creative and hands-on workshops for the elderly. The objectives and topics of these workshops covered a broad spectrum: among the most popular ones were various handicraft and DIY workshops, but contemporary art and performing arts projects also took place. Each co-operation partner enhanced the project with their unique approach and shared their best practices, something which resulted in efficient and intriguing teaching methods. In Estonia, the workshops took place between September and December 2016 at two different types of

elderly care facilities: the day centres in Viljandi and Tartu, and the nursing homes in Viiratsi and Nõo. The workshops were organised by the lecturers Kersti Rattus and Eilve Manglus and the students Indrek Ikkonen and Elen Tammet. The activities varied in their degree of difficulty: the elderly participants tried textile printing, metalwork, ribbon-plaiting, and badge-making.

Handmade Wellbeing brought together an enthusiastic international team. The greatest advantage of this educational model was its comparative perspective and hands-on approach. The generalisations stemming from the experience of international co-operation resulted in a handbook that is accessible to a large audience. Reflection on methods led to the drawing up of concise instructions other arts and crafts professionals can use to prepare themselves physically and mentally when doing similar work. On the one hand, the handbook gives a step-by-step guide to preparing and conducting a workshop, and on the other it addresses ways of relating to elderly people, including how to identify one's prejudices and even stereotypes.

For further information on the project and handbook, please visit the website at: <http://craftwellbeing.eu>.